

PINAR AKA • Ses, Anlam ve Mazi

PINAR AKA Ankara'da doğdu. Tevfik Fikret Lisesi'ni ve Boğaziçi Üniversitesi Kimya Bölümü'nü bitirdikten sonra Bilkent Üniversitesi'nden Türk Edebiyatı dalında yüksek lisans derecesini, Paris XII Üniversitesi'nden de doktora derecesini aldı. TRT-2'deki "25. Kare" programı, *Hürriyet* ve *Milliyet* gazetelerinde çalıştı. İlk öykü kitabı *Aynalara Yolculuk* 1996 yılında Bilgi Yayınevi tarafından yayımlandı. İkinci öykü kitabı *Yarım Gül* ve ilk şiir kitabı *Şairin İkizi* 2006 yılında yayımlandı. *Hayâl* ve *Lâle* isimli ikinci şiir kitabı 2008 yılında, üçüncüsü olan *Yalnızlı Yollar* 2013 yılında, dördüncüsü *Tenhâlar Teni* de 2015 yılında Hayâl Yayınları tarafından yayımlandı. Bu son şiir kitabıyla 2016 Oğuz Tansel Şiir Ödülü'nü kazandı. Öyküleri, yazıları ve söyleşileri *Milliyet Sanat*, *Gösteri*, *Edebiyat ve Eleştiri*, *Littera*, *Frankofoni*, *Yasak Meyve*, *Virgöl*, *Genç Sanat*, *Turnalar*, *Kitap-lık* ve *Hayâl* dergilerinde yayımlandı.

İletişim Yayınları 3081 • Edebiyat Eleştirisi 73

ISBN-13: 978-975-05-3191-0

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDİTÖR Emre Bayın

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

DİZİN Celal Galip

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadag, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

PINAR AKA

Ses, Anlam ve Mazi

Etkilerin Kavşagında
Yahya Kemal Şiiri

İÇİNDEKİLER

Giriş	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
Modernlik	23
Batı'nın kültürel kimliği ve modernlik.....	24
Batı modernliği karşısında Türk modernliği.....	33
Yahya Kemal ve Türk modernliği.....	47
İKİNCİ BÖLÜM	
Modern Şiir	63
Modern Batı şiirinin kurucusu olarak Baudelaire.....	63
<i>Şiir ve eleştiri</i>	64
<i>Bireyselleşmiş bir şiir</i>	72
Yahya Kemal ve modern şiir.....	78
<i>Yahya Kemal ve eleştiri</i>	79
<i>Modern Türk şiirinin iki kurucusu:</i>	
<i>Yahya Kemal ve Ahmet Haşim</i>	109
Modern şiir ve muğlaklık.....	110
Modern şiir ve lirizm.....	121
Modern şiir ve gelenek.....	149

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yahya Kemal'in Şiirsel Dünyası	165
Şiirsel baba ve öteki.....	165
Yahya Kemal ve modern bir şiirin inşası.....	198
<i>Nedîm, Baudelaire ve Doğu'nun dirilişi</i>	198
<i>Şiirin yolculuğu</i>	268
Sonuç	309
KAYNAKÇA	317
DİZİN	325

Giriş

2 Aralık 1884'te Üsküp'te doğan Yahya Kemal'in, "Rumeli fatihleri"nin torunları olan annesi Nakiye Hanım ve babası İbrahim Naci Bey aynı aileye mensuptur ve soy ağaçları büyük dedeleri İbrahim Paşa'da birleşmektedir. Niş'in fatihi Yahşi Bey'in yanındaki Bey'lerden Şehsuvar Bey, Yahya Kemal'in bilinen en eski atasıdır. Şehsuvar Bey'in soyundan gelen ve III. Mustafa döneminde (1757-1774) yaşamış olan İbrahim Paşa'nın oğlu Şehsuvar Paşa ise "Sancak Beyliği" yapmış ve Ürgüp kasabasını kurmuştur. Bu iki "Şehsuvar"dan sonra aile, "Şehsuvarzadeler" olarak anılmaya başlanacaktır. Yahya Kemal de soyadı kanununun çıkmasından sonra, çok saygı duyduğu ve aynı adı taşıyan bu iki atasının ismini Türkçeleştirerek "Beyatlı" soyadını alacaktır. Bu akıncı atalarından başka, Yahya Kemal'in ünlü bir Divan şairi atası da bulunmaktadır: Leskofçalı Galip.

Anne ve babasının tanışma hikâyesi ise şöyledir: Yahya Kemal'in anneannesi Âdile Hanım, kocasının ölümünden sonra üç kızıyla birlikte Vranja'dan Üsküp'e gelip yerleşir. Âdile Hanım, büyük kızı Nakiye'yle evlenmeye talip olan damat adaylarından İbrahim Naci Bey'i uygun bulur. Bu kararda etkili olan sebepler, bu damat adayının onlar kadar eski ve köklü bir soydan gelmesi, büyük dedelerinin akraba olması ve içgüveyi ol-

mayı kabul etmiş olmasıdır. Âdile Hanım, İbrahim Naci Bey'in fazla alafanga bir hayat sürdürdüğü, gösterişi sevdiği, müsrif ve çapkın olduğu söylentilerini dikkate almaz. Oysa bu söylentilerde gerçeklik payı olduğu sonradan ortaya çıkacaktır.

Âdile Hanım'ın varlıklı oluşu sayesinde, Nakiye Hanım ve İbrahim Naci Bey onun geniş evine yerleşip maddi sıkıntı çekmeden yaşamlarını sürdürürler. Ancak İbrahim Naci Bey'in müsrifliği ve gösterişe olan merakı, ailede gerginliğe sebep olmakta gecikmez. Üsküp'teki sakin hayattan sıkılan İbrahim Naci Bey, Nisan 1897'de patlak veren Türk-Yunan savaşı yüzünden güvenliklerinin tehlikede olduğu gerekçesiyle karısını ve oğullarını Selânik'e taşınmaya zorlar. Karısının yakalandığı verem hastalığının da Selânik'teki doktorlar tarafından daha iyi tedavi edileceğini ekler. Oysa Nakiye Hanım'ın karşı çıktığı ama sonunda razı olmak zorunda kaldığı bu taşınma, 1897'deki ölümüne dek hastalığının kötüleşmesine sebep olacaktır. Annesi öldüğünde Yahya Kemal 13 yaşındadır. Anılarını anlattığı kitabında söyledikleri, bu ölümün şairi ne kadar derinden etkilediğini ortaya koymaktadır.

Annem ölmüştü. Çıldırılmış bir haldeydim. O (anda ölmek), intihar etmek istiyordum. Bu müthiş yokluğa, bu derin acıya tahammül edemiyordum. Bir deliyi tutar gibi, sımsıkı tutuyorlardı; yüzümü gözümü yıkıyorlardı. Heyhat ki ıztırâbım durmuyordu. [...] birkaç dakika sonra kalbimin şifâ bulmaz üzüntüsü tekrar bir alev gibi parlıyordu. Annem gibi ölmek, hemen ona kavuşmak istiyordum. İntihar vâsıtalarının ne olduğunu düşünüyordum. İztırâbım orada toplanan herkesi sarmıştı. Hepsini de beni görerek daha fazla ağlaşıyordu.¹

Yahya Kemal'in genç yaşta kaybettiği annesi, onun iç dünyasında hep merkezî bir yere sahip olur. Ancak diğer kitapları gibi ölümünden sonra yayımlanan *Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hâtıralarım* adlı biyografik kitabının "Annem" başlıklı bölümünde söyledikleri, şairin annesi hakkında çok az şey hatır-

1 Yahya Kemal, *Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsî ve Edebî Hâtıralarım*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1973, s. 8-9.

layabildiğini ortaya koymaktadır. Nitekim bu bölüme, “Annenin resminden mahrumum,” diye başlar ve şöyle devam eder: “Onun bir resmi hayatımın en büyük yâdigârı olurdu. Annemin simasını şimdi iyi hatırlayamıyorum. İslâm tesettürünün en şedit bir muhitinde doğduğu, yaşadığı ve öldüğü için bir resmini bırakmadan kayboldu.”² Yahya Kemal, iyi hatırlayamadığı annesinin fiziksel özellikleriyle ilgili olarak ancak onun orta boylu, kumral ve semizliğe meyyâl olduğunu yazabilecektir.³

Anneyi iyi hatırlayamıyor olmanın yarattığı vicdanî rahatsızlığın, Yahya Kemal’de, ya doğrudan anneyi, ya da dolaylı olarak, şairin doğduğu ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkan savaşları sırasında kaybettiği kentlerden biri olan Üsküp’ü ve İmparatorluğun kaybettiği diğer toprakları ve bunların tarihini hatırlama çabasıyla telafi edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Aslında şiir yazma ediminin kendisi de bu çabanın bir ürünü olarak görülebilir. Şair, şiir yazarak kaybolan bir şiir geleceğini –Divan şiiri geleneğini–, yavaş yavaş Arapça ve Farsça oldukları gerekçesiyle kullanılmamaya başlanan kelimeleri, kısaca unutulma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan “ana dilini” anımsamaya ve böylelikle de yaşatmaya çalışır. Şiir yazma edimiyle diriltilmek istenen bu annenin okuma yazma bilmiyor olması ise, Yahya Kemal’in hayatıyla ilgili ilginç tezatlardan biridir. Şair, ölümüyle birlikte susmuş ve kelimelerle bağını kaybetmiş olan bu annenin çağrısına ya da Freud’un tabiriyle “ölüm dürtüsü”ne, şiirle direnecektir. Yahya Kemal’de şiir, “yaşam dürtüsü”nün somutlaşmasıdır.

Yahya Kemal, on üç yaşındayken ailesiyle beraber Üsküp’e hicret eden annesiyle bu şehir arasında derin bağlar kurar. Bu bağlardan en önemlisi, gerek annenin, gerekse Üsküp’ün “uhrevî” karakteridir. Annenin dindarlığı, onu ailenin diğer fertlerinden ayıran en önemli özelliğidir. Yahya Kemal’in, annesinin dindarlığından bahsettiği satırların biraz ilerisinde bu kez Üsküp’ün uhrevî atmosferinden söz etmesi, anneye Üsküp arasında kurduğu ilişkinin bir göstergesidir. Şair, “müslü-

2 A.g.e., s. 3.

3 A.g.e., s. 3.

man toprağının en harâretli bir çerçevesinde ikaamet ediyordum,” der. “Evlerimiz İshâkiye Camii’ne hemen bitişik gibiydi. Fatih devrinin metîn müslümanlığı bu câmiin mîmârisine geçmiş gibiydi.”⁴

İlginç olan nokta, Yahya Kemal’in Üsküp’ün bu uhrevî atmosferini, hemen hep mezarlıklarla ve ölümle ilişkilendirmesidir. Nitekim yukarıdaki satırlara, “Evlerimizin önünde geniş mezarlıklar vardı,”⁵ diye devam eder. Biyografik kitabının başka bir bölümünde de Üsküp için “Bu şehir Fâtih devrinin rûhânî bir mezarlığıydı,”⁶ diyecektir.

Üsküp’ün uhrevî atmosferini yaratan bu mezarlar genellikle evliyâyâ ait olan mezarlardır. Nitekim bu şehir için, “Her köşesinde bir evliyâ yatardı,” der Yahya Kemal ve şöyle devam eder: “Halkı rivâyet ederdi ki ya Bağdat’da bir evliyâ fazla imiş yâhud da Üsküp’de; ulemâ henüz bu bahsi halledememiş. Lâkin Üsküp’ün evliyâları hep cengâverdirler.”⁷ Üsküp’ün evliyâlarının savaşığını vurgulayarak Yahya Kemal, bu kentle kendi “fatih” ataları arasında bağlantı kurduğu gibi Türk tasavvuf geleneğiyle savaşığını bu “cengâver” evliyâların kimliğinde birleştirmiş olur.

Öte yandan, Yahya Kemal’in sözünü ettiği evliyâ mezarları, bu dünyayla öte-dünya arasında adeta bir köprü kurmakta, evliyâyâla ilişkilendirilen her nesne kutsallık kazanmaktadır. Bu nedenle, “Kapımızın önünde yüksek bir mezar taşı dikili dururdu; meçhûl bir evliyâyâ atfolunduğu için oradan kaldırılmazdı,”⁸ der Yahya Kemal. Evliyâ türbeleri de mezarlarla aynı işlevi yerine getirir. Şairin ailesiyle birlikte oturduğu evin yanındaki Karaorman’ın köşesinde bulunan Yeşil Baba türbesinin diğer türbeler gibi Kandil geceleri mumlarla donandığını yazar şair ve ekler: “Hâsılı çocukluğumun muhîti uhrevî bir âlem’di.”⁹

4 A.g.e., s. 34.

5 A.g.e., s. 34.

6 A.g.e., s. 46.

7 A.g.e., s. 46.

8 A.g.e., s. 34.

9 A.g.e., s. 35.

Annesinin ölümünden sonra artık Üsküp, Yahya Kemal'in gözünde, doğduğu şehir değil, annesinin öldüğü şehir olur. Bu topraklarda uzun süre kalamaz. Birkaç kez Selânik'e gittikten sonra önce İstanbul'a, oradan da Paris'e geçer. Balkan savaşlarının ardından bu kentin Osmanlı topraklarından ayrılmasıysa şairin muhayyilesinde Üsküp-ölüm ilişkilendirmesini güçlendirmiş olmalıdır.

Yahya Kemal, Paris'e gideceğinden babasına söz etmemiştir. Bu şehre vardığında hiç Fransızca bilmeyen ve çok az parası olan şair, babasının mektubunu alınca rahatlar. Zira babası, "firarından" dolayı onu affetmekte ve kendisine para göndermektedir. Bunun üzerine Yahya Kemal, Quartier Latin'de bulunan Rue des Écoles'da bir oda kiralar.

Paris'te tanıştığı Jön Türklerden Abdullah Cevdet ona Fransızca öğrenmek için kente üç saatlik mesafede bulunan Meaux Koleji'ne yazılmasını tavsiye eder. Bu tavsiyeye uyan Yahya Kemal, bir sene boyunca burada Fransızca öğrendikten sonra 1904'te yeniden Paris'e dönüp Quartier Latin'e yerleşir ve babası ona ancak eğitim görmesi şartıyla para göndereceğini söylediğinden, École Libre des Sciences Politiques'e kaydolar. Burada, o dönemin en büyük Fransız tarihçisi addedilen Albert Sorel'in, Albert Vandale ve Émile Bourgeois gibi ünlü tarihçilerin ve Yahya Kemal'e göre belki de dünyanın en büyük hukuk bilgini olan Louis Renault'nun derslerine katılma olanağına kavuşur.

Yahya Kemal École Libre des Sciences Politiques'de girdiği sınavları veremez ama bu okulda öğrendiklerinden, özellikle de Albert Sorel'in derslerinden çok etkilenir. Hyppolyte Taine'in *Origines de la France Contemporaine* (Çağdaş Fransa'nın Kökenleri) isimli kitabı onu Türkiye Türklerinin kökenlerini ve Türkmenlerle başlayan, Selçuklularla ve Osmanlılarla devam eden ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti'ne varan Anadolu ve Rumeli Türklerinin 900 yıllık serüvenini araştırmaya yöneltir. Michelet'nin bir kitabında rastladığı ve Fustel de Coulanges'in öğrencisi olan Camille Jullian'a ait bir cümle onu derinden sarsar: "Fransız toprağı bin yılda Fransız milletini yarattı." Bundan sonra Türklerin Malazgirt'in ardından Anadolu'ya

girdikleri 1071 tarihini Türk tarihinin gerçek başlangıcı olarak görür. Sorel'in etkisiyle Yahya Kemal École des Langues Orientales okulunun kütüphanesine gidip Türk tarihiyle ilgili kitaplar arar. Zihninde, geçmişin bütün zenginliklerini taşıyan, şiirlerinde ve yazılarında yansıtacağı bir Türk dünyası oluşturur. Şaire göre Türklerin yarattığı medeniyet özellikle dilde, mimaride ve müzikte görünür olmaktadır.

École Libre des Sciences Politiques'e üç sene boyunca devam ettikten sonra Yahya Kemal bu okulun diplomasının hiçbir işine yaramayacağını anlar. Edebiyat eğitimi almak üzere Sorbonne'a yazılmak ister ancak isteği, ona dört sene daha para göndermek istemeyen babası tarafından reddedilir. Tahsili boyunca pek başarılı olamayan Yahya Kemal, dönemin Paris'inin kültürel ortamından çok iyi yararlanır. Bu şehirde kaldığı zaman (1903 ile 1912 arası) "la belle époque" (1903-1914) adı verilen ve kültürel açıdan Paris tarihinin çok parlak bir zamanı olarak bilinen bir döneme denk gelmektedir. Yahya Kemal Quartier Latin ve Montparnasse'in kültürel ortamının etkisinden, burarlarda özgürce ifade edilen fikirlerden, Soufflot, la Vachette ve isminin bir masaya kazındığı La Closerie des Lilas gibi kafelerden sık sık bahsedecektir.

Paris'in kafelerinde Yahya Kemal şiirle ilgili tartışmalara da şahit olur. Bu yeni fikirler, onun kendi şiir anlayışı üzerinde düşünmesine vesile olur. "La Vachette" isimli kafede Jean Moréas ile tanışır ve önce simbolist, sonra neo-klasik olan bu şairin etrafında toplanmış olan gençlerin arasına karışır. Artık Fransızcaya daha fazla hâkim olduğundan, aralarında Victor Hugo, Théophile Gautier, Théodore de Banville de bulunan Fransız şairlerinin şiirini daha yakından tanımaya başlar. Ancak Baudelaire'in ve Verlaine'in şiiri onu çok daha derinden etkileyecektir.

Dokuz sene sonra Yahya Kemal'in babası artık oğlunun Paris'te kalışını daha fazla uzatmanın gereksiz olduğuna karar verir. Ona göre, bu süre zarfında herhangi bir diploma elde edememiş olan oğlu, zamanını boşa harcamıştır ve ülkesine dönüp çalışmaya başlaması gerekmektedir.

Yahya Kemal önce Saint-Michel ve Saint-Germain bulvarlarına, sonra Montparnasse'a gider, La Closerie des Lilas ve La Vachette gibi en çok sevdiği kafelere uğrar ve Marsilya'ya gitmek üzere trene biner. "Hayatımın en iyi şeyi"¹⁰ olarak tanımladığı bu seneler, şairi dönüştürür ama biraz beklenmedik bir şekilde. "Osmanlılık ve Müslümanlığı terk eden ruhla Paris'e geldim. Milliyetimin kıymetini Paris'te duydum,"¹¹ diyecektir.

Yahya Kemal 1912 yılında İstanbul'a döndüğünde, Paris'te Batı kültürünü ve şiirini olduğu kadar Osmanlı kültürünü ve şiirini de derinlemesine incelediğinden, renkli sohbetleriyle dinleyenleri büyüleyerek giderek edebiyat toplantılarının en gözde konuğu haline gelir¹² ve çoğunlukla genç edebiyatçılardan oluşan hayranları etrafını sarar.¹³ Abdülhak Şinasi Hisar'ın da söylediği gibi Yahya Kemal, daha şiirlerini yayınlamadan dilden dile dolaşan dizeleri ile birdenbire büyük bir üne kavuşur.¹⁴ "Böylece de Türk edebiyatında –herhalde dünya edebiyatında da!– ilk [...] kez, değil eseri, bir şiiri bile yayınlanmadan üne kavuşan tek şair olur!..."¹⁵

Önce Darüşşafaka ve Darülfünun gibi bazı okullarda edebiyat ve tarih dersleri veren Yahya Kemal, 1922 yılında, Kurtuluş Savaşı sırasında yazılarıyla desteklediği Mustafa Kemal'i görmek için Bursa'ya gider ve onunla tanışır. Şairin gerçekçi görüşlerinden etkilenen Mustafa Kemal onu Lozan Konferansı'na gönderecektir. 1923-1926 yılları arasında milletvekili olarak görev yapan Yahya Kemal, 1926-1948 yılları arasında büyükelçi olarak görevlendirilir. Büyükelçi olarak görev yaptığı ülkeler, Polonya, İspanya ve Pakistan'dır.

İçkiyi ve sigarayı azaltması konusunda doktorlar tarafından

10 A.g.e., s. 89.

11 Süheyl Ünver, *Yahya Kemal'in Dünyası*, Tercüman Tarih ve Kültür Yayınları, İstanbul, 1980, s. 60.

12 Sermet Sami Uysal, *Şiire Adanmış Bir Yaşam*, Yahya Kemal'i Sevenler Derneği, İstanbul, 1998, s. 163.

13 A.g.e., s. 162.

14 Abdülhak Şinasi Hisar, *Yahya Kemal'e veda*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006. s. 47.

15 *Şiire Adanmış Bir Yaşam*, s. 164.

defalarca uyarılan Yahya Kemal, yaşam tazında bir değişiklik yapmaktan hep uzak durur. 1947 yılından itibaren şairin rahatsızlıkları yoğunlaşır ve kendisine hemoroid teşhisi konur. Şairin hastalıkla pençeleşmesi öldüğü 1958 yılına kadar devam eder. Yahya Kemal'in cenazesinde görülmemiş bir kalabalık vardır.

Yahya Kemal'in yaşadığı devir, Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılıp yerini Türkiye Cumhuriyeti'ne bıraktığı döneme denk gelmektedir. Bu dönem, aynı zamanda modernleşme ve Doğu-Batı meselelerinin Türk entelektüel iklimini işgal ettiği bir dönemdir. Doğulu veya Batılı olmak ne anlama gelmektedir? Türk modernleşmesi tamamen Batılı kültürel referanslara göre mi gerçekleşecek, yoksa Osmanlı'nın kültürel referanslarıyla bağlar bir şekilde korunacak mıdır? Bu modernleşmede dinin konumu ne olacaktır?

Yahya Kemal'in öğrencisi olan ve Doğu-Batı meselesini gerek romanlarının gerekse yazılarının merkezine yerleştiren ve Türk insanının karşı karşıya kaldığı durumu bir "medeniyet değişmesi" şeklinde niteleyen Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da sezdiği gibi Doğu-Batı meselesi, kültürel bir mesele olmanın ötesinde psikolojik ve insanî bir meseledir. "Medeniyet Deęiřtirmesi ve İç İnsan" adlı makalesinden alınmış olan řu sözleri bunu açıkça ortaya koymaktadır: "Cesaret edebilseydim, Tanzimat'tan beri bir nevi Ődipus kompleksi, yani bilmeyerek babasını öldürmüş adamın kompleksi içinde yaşıyoruz, derdim."¹⁶

Doğu-Batı meselesi, Tanpınar'a göre Türk insanında bir bölünmeye sebep olur: "Daima içimizden ikiye bölünmüş yaşadık. Bir kelime ile yaptığımız çoğuna tam inanmadık. Çünkü bizim için bir başkası, başka türlü daima mevcuttu ve mevcuttur. İşte bizi garplıdan, eski Müslüman dedelerimizden ayıran ruh hali budur."¹⁷ *Yaşadığım Gibi* adlı kitabında yer alan "Asıl Kaynak" adlı yazısında, Türk insanının Batılılaşma hareketiyle birlikte karşı karşıya kaldığı durumu bu kez bir "trajedi" olarak niteler Tanpınar:

16 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, t.y., s. 29-30.

17 A.g.e., s. 27-28.

Bugünkü Türk ruhunun, kendisini muasır olduğu milletlerden ayıran bir hususiliği, onu çok ferdi bir talihin sahibi yapan bir trajedisi var. Bu, iki büyük âlemin içimizde yaptığı mücadeledir. Bir yandan tarihî zaruretlerden kudret alan bir irade ile Garb'a gittik, öbür yandan hakikî cevheri ile bizde konuşmaya başladığı zaman, sesine kulaklarımızı kapatmak imkânsız olan bir mâzinin sahibiyiz. Bu, hemen hemen yalnız bize nasip olan bir tecrübe, bir imtihandır ve kıt'aların çehresini değiştiren büyük göçler, ayrılma ve yeniden kaynaşma devirleri bir yana bırakılacak olursa, ona benzer bir macerayı, bir milletin tek başına yaşadığını görmeyiz.¹⁸

Türk insanının modernleşme sonrasında karşı karşıya kaldığı bu “trajedi” Doğu ve Batı medeniyetlerinden birini seçmenin imkânsızlığının bir sonucudur. Oysa asıl “trajedi”, Doğu-Batı meselesini olduğu gibi kültürel ve genel anlamda kimlikle ilişkili meselelerin tümünü ikilikler ve ikili karşı-olumlar çerçevesinde ele almaktan kaynaklanır. Nitekim, Walter Andrews da “Stepping Aside: Ottoman Literature in Modern Turkey” (Kenara Çekilmek: Modern Türkiye’de Osmanlı Edebiyatı) başlıklı makalesinde, özellikle Osmanlı kültürü ve şiiriyle ilgili araştırmalara ve bizce genel anlamda Batılılaşma sonrasında Türk entelektüel iklimine egemen olan bu yaklaşımı eleştirirken, ya bu ya öteki olmayı dayatan politik duruştan uzak durarak “kenara çekilmenin” daha sağlıklı bir yaklaşım olduğunu vurgular.¹⁹

Andrews’a göre, “kenara çekilmek”, Michel Serres’in söylediği gibi bir “üçüncü alan”, yerleşik kavramların kutupları arasında akan beyaz bir ırmak olduğunun bilincine varmakla mümkün olur.²⁰ Andrews’un yine Serres’den aktardığına göre bu ırmak, iki tarafı birleştiren bir unsur olmakla kalmaz ve kıyıları tekrar tekrar yaratan aktif güç konumundadır.²¹

Andrews, “kenara çekilme”yi olanaklı kılan araçları, Gilles

18 A.g.e., s. 31.

19 Walter G. Andrews, “Stepping Aside: Ottoman Literature in Modern Turkey”, *JTL Dergisi* 1, s. 10.

20 A.g.e., s. 10.

21 A.g.e., s. 10.

Deleuze ve Felix Guattari'nin *Mille Plateaux (Bin Yayla)* adlı kitabında temellendirilen bazı kavramlarda bulur. Bunlar, 've' (et), 'oluş' (devenir), anlamlandırıcı rejim (*régime signifiant*) ve anlamlandırıcı-sonrası rejim (*régime post-signifiant*) kavramlarıdır.²²

Andrews'un da belirttiği gibi Deleuze ve Guattari için Serres'in "üçüncü alan"ı, VE'nin yani "kapsayıcı ayırım"ın (*disjonction inclusive*) alanıdır.²³ "Bu Ve, sadece birleştirici olmakla kalmaz; bir ikili karşı-olumun bir terimi ya da diğerinde kristalleşmeye direnir ve başka bir ikili karşı-olumda bir terim olabilecek bir sentez oluşturmaz."²⁴

Deleuze-Guattari'ye göre despotik toplumlara özgü olan "anlamlandırıcı rejim"de merkezî bir konumda bulunan despot, sabitlenmiş bir anlamı dayatır.²⁵ Kapitalist toplumlara özgü olan "anlamlandırıcı-sonrası rejim"deyse anlam merkezleşmiştir.²⁶

Bu noktada, "anlamlandırıcı rejim"lerle ve "anlamlandırıcı-sonrası rejim"lerle ilişkili olan ve yine Deleuze-Guattari tarafından ortaya atılmış olan Kök-ağaç ve Kök-sap modellerine kısaca değinmekte yarar var. Ronald Bogue, *Deleuze and Guattari* adlı kitabında, Kök-ağaçlar'ın hiyerarşik yapılar olduğunu, buna karşın Kök-saplar'ın, herhangi bir unsurun herhangi bir unsura tamamen rastlantısal bir şekilde bağlanabildiği hiyerarşik olmayan bir ağ görünümünde bulunduğunu ifade eder.²⁷ Kök-ağaç modelini temellendirmek için kullanılan ağacın unsurları –kök, dal, yaprak vs.– birbirinden, diğerlerinden ayrı bir şekilde tanımlanabilirken, Kök-sap modelinde neyin kök, neyin dal, neyin yaprak olduğu belli değildir. Bu belirsizlikse Kök-sap modelinde, ya kök ya dal ya yaprak olmayı dayatan Kök-ağaç modelinin aksine, hem kök, hem dal, hem yaprak olmanın yo-

22 A.g.e., s. 10.

23 A.g.e., s. 10.

24 A.g.e., s. 10.

25 A.g.e., s. 15.

26 A.g.e., s. 15.

27 Ronald Bogue, *Deleuze and Guattari*, Routledge, Londra ve New York, 1990, s. 107.

lunu açar. Deleuze ve Guattari'nin *Mille Plateaux*'da, Kök-sap modelini temellendirmek için öne sürdükleri "oluş" (*devenir*) kavramına açıklık getiren ve Walter Andrews'un da makalesinde aktardığı şu cümleler anlamlıdır:

"Oluş" ("devenir") kendinden başka bir şey üretmez. Eğer, ya taklit ediyorsunuzdur ya da neyseniz o'sunuzdur, dersek, ortaya yanlış bir seçenek koymuş oluruz. Gerçek olan, oluş'un kendisi, oluş bloku'dur; yoksa, onun içinden geçtiği şey neyse, o geçişte aracılık eden sözde sabitlenmiş terimler değil.²⁸

Andrews, her "oluş"un ('devenir') karşılıklı olduğunu vurgular.²⁹ Örneğin Türk'ün Osmanlı oluşu, Osmanlı'nın Türk oluşundan bağımsız bir şekilde düşünülemez.³⁰ "Bu, bizim şairler ve bilim insanları olarak, Osmanlı'yı anlamaya giriştiğimizde, kendimizin bizzat Osmanlı oluşumuz ve Osmanlı'yı çağdaş bir obje olarak yeniden yaratmamız anlamına gelir. Osmanlı, biz onu ne yapmışsak ona dönüşür."³¹ Bu durum, modernleşme meselesiyle birlikte sıkça karşımıza çıkan geleneksel-modern, Doğulu-Batılı, Osmanlı-Avrupalı, dinsel-seküler, ben-öteki gibi ikiliklerin hepsi bağlamında geçerlidir.

Yahya Kemal'in Türk modernleşmesine bakış açısı da Deleuze-Guattari'nin ortaya attığı bu "oluş" kavramıyla uyumludur. O, modernleşmenin Osmanlı mirasından bir kopuşla gerçekleşmesi gerektiğine inanmaz. Ona mazide kalmış eserlerle uğraştığı için "Harabisin, harabâti değilsin. Gözün mazidedir, âti değilsin" diyen Ziya Gökalp'e şu yanıtı verir: "Ne harabî ne harabâtiyim. Kökü mazide olan atıyım."³² Tanpınar da "o, cemiyetimizin iki ayrı zamanını birleştirmiş adamdı,"³³ derken Yahya Kemal'in geçmişle gelecek, geleneksel olanla mo-

28 Gilles Deleuze ve Felix Guattari, *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1988, s. 238.

29 Walter G. Andrews, "Stepping Aside: Ottoman Literature in Modern Turkey", *JTL Dergisi* 1, s. 30.

30 A.g.e., s. 30.

31 A.g.e., s. 30.

32 *Yahya Kemal'in Dünyası*, s. 55.

33 *Yaşadığım Gibi*, s. 364.

dern olan arasındaki devamlılığı yeniden tesis ettiğini vurgular. Nitekim şairin ortaya attığı “imtidâd” kavramı da “modern oluş”u “geleneksel oluş”la birlikte düşündüğünü ortaya koymaktadır. Tanpınar’ın “Devam ederek değişmek, değişerek devam etmek,”³⁴ sözünde karşılığını bulan bu kavramı Yahya Kemal şu şekilde izah eder:

Zaman; mazi, hâl ve istikbal diye üçe taksim edilirse de bu çok itibarî bir taksimdir. Sabit olan bir şey üçe taksim edilebilir; lâkin daima yürüyen bir şey taksim edilemez. “Hâl” dediğimiz şey yarından sonra “mazi” olacaktır. İstikbal dediğimiz gelecek günler dahi, zaman yürürken “hâl” olacaklar, sonra maziye karışacaklardır. Hakikatte mazi, hâl ve istikbal yoktur. Ortada bir “imtidâd” vardır.³⁵

Yahya Kemal’in ortaya koyduğu “imtidâd” kavramı, Doğu ve Batı şiir gelenekleri arasında bir uzlaşımın olanaklarını da sunar. Şair, İstanbul’a döndükten sonra bir yandan modern Türk şiirini kurarken, bir yandan da Osmanlı kültürü ve Divan şiiriyle olan bağlarını koparmamaya büyük özen gösterir. Nitekim Tanpınar da “Yahya Kemal bize yeninin kapısını açan insanlardan biridir. Bunu Serveti Fünuncular gibi mutlak bir inkârın arasından yapmaması belki de en büyük mazhariyetidir,”³⁶ diyecektir.

Yahya Kemal’e göre Batı etkisi, Türk edebiyatının “zayıf tarafını, yâni nesrini yakalamıştır”.³⁷ Bu nedenle, “Tanzimât’tan bugüne kadar nesir sâhasında belki tamâmiyle garblı eserler yazılmış olabilir”.³⁸ Ancak şiirde böyle bir şey mümkün değildir çünkü Türk şiirinin “bir mâzîsi [...], hem de çok zengin bir mâzîsi vardır”.³⁹

Yahya Kemal’i Türk şiir tarihinde olduğu gibi Türk entelek-

34 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yahya Kemal*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1995, s. 20.

35 Yahya Kemal Beyatlı, *Aziz İstanbul*, Yapı Kredi, İstanbul, 2005, s. 57-58.

36 *Yaşadığım Gibi*, s. 364.

37 Yahya Kemal Beyatlı, *Edebiyata Dair*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1984, s. 291.

38 A.g.e., s. 291.

39 A.g.e., s. 291.

tüel dünyasında da bir öncü kılan, onun, ya Batılı ya Doğulu olmak dışında başka bir yol daha olduğunu keşfetmiş olmasıdır. Bu da, Doğulu kimliğinden ve mazisinden ödün vermeden, Doğulu ve Batılı “oluş”u yeniden yorumlamaktır. Yahya Kemal’in bu bakış açısı, onun görüşlerinin ve şiir anlayışının, bir kez daha Deleuze ve Guattari’nin ortaya koyduğu bir kavram olan, “meşru ayırıcı sentez” (*synthèse disjonctive*) çerçevesinde ele alınmasına olanak verir. Eugene W. Holland, *Deleuze ve Guattari’nin Anti Œdipus’u* adlı kitabında bu kavramı şöyle tanımlar: “[...] meşru ayırıcı sentezle ya bu ya da şu olma değil, sürekli olarak gerçek alternatifler araştırma ve (eskiden olduğun şeyden ya da şimdi olduğun şeyden) daima başka türlü-oluş söz konusudur: bu.... ya da bu.... veya bu.... ya da bu.”⁴⁰

Gerçekten de Türk entelektüelleri ve sanatçıları tarafından aranan Doğu-Batı sentezinin pek çok boyutu vardır. Doğulu ya da Batılı olmak, hem coğrafi, hem tarihî, hem dinî, hem kültürel, hem dilsel bir meseledir. Doğulu ya da Batılı oluşu bu unsurlardan birine indirgemek mümkün değildir. Öte yandan Doğu ve Batı da birbirinden bağımsız olarak varolamayan iki kavramdır. Doğu (Doğulu) oluş, Batı (Batılı) oluşla birlikte vardır.

Şiir söz konusu olduğunda mesele daha da karmaşık bir hale gelir. Şiirde etki meselesi, gerek etkilenen gerekse etkileyen şairle ilgili olarak kültürel ve sübjektif faktörlerin devrede olduğu ve bu faktörlerin şiirin dinamikleri içinde kaynaştırıldığı ve bir yapıda sabitlendiği çok boyutlu bir meseledir. Zira metinlerarası bazı göndermelerde kendini gösteren basit bir etkiyle, şairin şiirinin tamamına yayılan ve belli bir “mantık” etrafında şekillenen derin bir etkiyi aynı kefeye koymak mümkün değildir. Diğer taraftan, Yahya Kemal’i etkileyen şairler arasında, biri Osmanlı şiir geleneğine, diğeri Batı şiir geleneğine mensup, biri klasik, diğeri modern iki şairin, Nedim’in ve Baudelaire’in öne çıkması, karşılaştırmalı bir edebî incelemeyi zorunlu kılar.

Peki karşılaştırmalı edebiyat nedir? Nasıl tanımlanabilir? Francis Claudon’un ve Karen Haddad-Wotling’in *Précis de*

40 Eugene W. Holland, *Deleuze ve Guattari’nin Anti-Œdipus’u*, çev. Ali Utku ve Mukadder Erkan, Otonom Yayınları, İstanbul, 2006, s. 93.

Littérature Comparée (Karşılaştırmalı Edebiyat El Kitabı) adlı eserlerinde belirttikleri gibi karşılaştırmalı edebiyat, öncelikle bir “akademik disiplin”dir.⁴¹ “Modern edebiyatları, ilişkilerinin çeşitliliği içerisinde incelemeyi hedeflemektedir; belki de fazla iddialı ve muğlak olan isimlendiriliş şekli bundan kaynaklanır.”⁴² Ancak Claudon’a göre karşılaştırmalı edebiyat, aynı zamanda bir “entelektüel disiplin”dir.⁴³

Yahya Kemal’in eserlerini konu edinen yazıların çokluğuna rağmen bu yöntemin kullanıldığı geniş kapsamlı bir çalışma yapılmamış olması dikkat çekicidir. Ayrıca pek çok Türk şairi etkilemiş olan Baudelaire’i bu çerçevede ele alan kapsamlı bir çalışmaya da Türkiye’de rastlamıyoruz. Aslında, Baudelaire’in şiirlerinin –toplu şiirler ya da derlemeler olarak– pek çok çevirisinin yapılmış olduğu Türkiye’de, genel anlamda bu şairi konu edinen “eleştirel” çalışmalar konusunda bir boşluk söz konusu.

Uzun yıllar edebî eserleri, Türk edebiyatı, Fransız edebiyatı, Osmanlı edebiyatı, Avrupa edebiyatı gibi ya ulusal ve kültürel ya da, Ortaçağ edebiyatı, Tanzimat edebiyatı, Cumhuriyet dönemi edebiyatı gibi tarihî bazı çerçeveler kapsamında ele almış olan Türk akademik dünyasında, dünyada görülen benzer bir yönelime paralel olarak karşılaştırmalı edebiyat bölümlerinin açılması ve bu yeni bakış açısı doğrultusunda çalışmalar yapılmaya başlanması sevindiricidir. Bu noktada Jorge Luis Borges’in, karşılaştırmalı edebiyatın önemini vurgulayan şu sözleri anlamlıdır:

Örneğin, Arjantin edebiyatı öğretmek fikrinin saçmalığı da bu yüzden. Özellikle Arjantin edebiyatı örneğinde. Arjantin edebiyatı, İspanyolca’nın dışında nasıl düşünülebilir? Olamaz. İtalyanları veya Fransızları aklınıza getirmeden Chaucer’den söz edemezsiniz. Olamaz. Anlamsız. De Quincey veya Edgar Allan Poe’ya dönmeden Baudelaire’den konuşamazsınız. Onlardan

41 Francis Claudon ve Karen Haddad-Wotling, *Précis de Littérature Comparée*, Armand Colin, Paris, 2008, s. 5.

42 A.g.e., s. 5.

43 A.g.e., s. 7.

da, daha önceki başka yazarlara dönmeden konuşamazsınız. Belki de en mantıklısı, karşılaştırmalı edebiyatla uğraşmak.⁴⁴

Karşılaştırmalı edebiyatın amacını Pierre Brunel'in ve Yves Chevrel'in, *Précis de Littérature comparée* (*Karşılaştırmalı Edebiyat El Kitabı*) adlı çalışmalarından alınmış olan şu cümle özetler: "Hâlâ özel olan vasıtasıyla evrensel olanın araştırılması."⁴⁵ Ancak burada söz konusu olan "evrensel", "evrensel edebiyatı" tanımlamayı da zorunlu kılar. Bu evrensel edebiyat, Goethe'nin "Weltliteratur"unda karşılığını bulur. Ancak bu kez de bu "evrensel edebiyata" nelerin dahil edilip nelerin edilmeyeceği meselesi ortaya çıkar.

Brunel ve Chevrel'in de vurguladığı gibi bu çerçevede hazırlanan derlemeler, Batı Avrupa edebiyatını öne çıkarır. Bu yaklaşıma en sert eleştiriler ise Doğu Avrupalı karşılaştırmalı edebiyat araştırmacılarından gelir. Çek akademisyen Jan Mukarovsky'ye göre "Weltliteratur"un öne çıkarılması, burjuvazinin yükselişiyle ilişkilidir. "Milli edebiyatların ezici çoğunluğunun, her türlü yaratıcı taklidin öncelikli kaynağı olan birkaç (sözde) büyük edebiyata tâbi kılınması"⁴⁶ söz konusudur. Oysa Brunel'e göre, "Etiemble'in vurguladığı gibi artık zaman, 'efendi edebiyatlar' ve 'köle edebiyatlar' zamanı değildir".⁴⁷ Bu sözler, Kök-ağaç modeline göre yapılan bir karşılaştırmalı edebiyat araştırmasından Kök-sap modeline göre yapılan bir araştırma-ya kayışı ifade etmektedir.

Brunel ve Chevrel, Dostoyevski'nin, Gide'in aktardığına göre, kendini "yaşlı bir Avrupalı Rus" olarak tanımladığını belirttikten sonra⁴⁸ şu soruyu sorarlar: "Ancak söz konusu olan, Avrupalı olmak mı, insan olmak mıdır?"⁴⁹ Deleuze ve Guatta-

44 Richard Burgin, *Borges ile söyleşi*, çev. Alber Sabanoğlu, Mitos Yayınları, İstanbul, 1994, s. 118-119.

45 Pierre Brunel ve Yves Chevrel, *Précis de Littérature Comparée*, Presses Universitaires de France, Paris, 1989, s. 23.

46 A.g.e., s. 26.

47 A.g.e., s. 26.

48 A.g.e., s. 23.

49 A.g.e., s. 24.

ri'nin yukarıda sözünü ettiğimiz kavramlarını hatırlarsak, bu, yanlış bir sorudur. Zira Dostoyevski için söz konusu olan, hem Rus, hem Avrupalı, hem de insan olmaktır.

Deleuze ve Guattari'ye tekrar dönecek olursak, edebiyata onların ortaya attığı kavramlar penceresinden bakmak, kaçınılmaz olarak karşılaştırmalı edebiyatı zorunlu kılar. Karşılaştırmalı edebiyat yapmak, incelediği yazar “oluş”tur belki de. Bizim incelememizde “Yahya Kemal oluş”, içerdiği bütün boyutlarla birlikte “Nedim oluş” ve “Baudelaire oluş” olarak ele alınacaktır.